

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

<https://doi.org/10.31516/2410-5325.084.05>
УДК 78.087.681.091(477)“364”(045)

УКРАЇНСЬКЕ ДИТЯЧЕ ХОРОВЕ ВИКОНАВСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

Ю. В. Воскобойнікова

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
j_vosk@ukr.net

Р. В. Толмачов

Національна музична академія України, м. Київ, Україна
dzvinochok@ukr.net

Y. Voskoboinikova

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6762-0018>

R. Tolmachov

National Music Academy of Ukraine, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0009-0294-384X>

Ю. В. Воскобойнікова, Р. В. Толмачов. Українське дитяче хорове виконавство в умовах війни з Росією (до постановки проблеми)

У статті започаткований розгляд специфіки буття дитячого хорового виконавства під час повномасштабного російського вторгнення. Досліджено загальний стан хорових колективів, зміни в їхньому кількісному та якісному складі, творчу й організаційну специфіку роботи. За допомогою аналітичних та компаративних методів встановлено характер впливу умов діяльності, що виникли внаслідок військової агресії, на художньо-творчі результати. Охарактеризовано стан концертної та гастрольної діяльності колективів, намічено стратегію подальших досліджень.

Виявлено, що дитяче хорове виконавство під час війни зазнає значних втрат, однак і отримує безпрецедентну увагу, зокрема в європейських країнах. Визначено роль міграції населення у формуванні нових наукових проблем, у тому числі проблеми регіональної вокальної специфіки.

Намічено стратегічні перспективи подальших досліджень, зокрема акустичного та психологічного спрямування.

Ключові слова: музичне мистецтво, хорове виконавство, дитячий хор, російське вторгнення, самодіяльний колектив, державний музичний ліцей, віртуальний хор, концертна діяльність.

Y. Voskoboinikova, R. Tolmachov. Ukrainian children's choral performance in the conditions of the war with Russia (to the problem statement)

The relevance of the article. The issue of the survival of children's choral art in Ukraine during the full-scale Russian invasion is painful and important at the same time, because it is a guarantee for the further development of choral art in the future. Despite the fact that works devoted to children's choirs are published quite regularly in Ukraine, the changes caused by hostilities have not been studied enough to date.

The purpose is to investigate the processes taking place in the conditions of the Russian invasion in the children's choral art of Ukraine.

The methodology. The research was carried out with the help of a survey of leaders of children's choirs, observation of concert activities and implementation of virtual projects by children's and youth groups, both professional (specialized musical lyceums of Ukraine) and amateur (choirs of the palaces of children and youth creativity). The method of statistical analysis was used cursorily due to the lack of comprehensive information on quantitative and qualitative changes in the compositions of the choirs under study, however, the available information made it possible to draw conclusions and identify general trends in this area of musical activity.

The results. The results showed that, contrary to expectations and despite the danger, children's choral performance in Ukraine maintains significant positions: festivals, competitions, concerts are held, choirs are

* This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

actively invited to foreign tours. But this applies mostly to the central and western regions, in the eastern regions virtual work and creating videos in safe places (shelters and bomb shelters) prevails, as it is difficult to ensure the rehearsal process offline. Enrollment in specialized middle-level music institutions has almost halved, as well as a significant reduction in the number of youth groups, partly due to the high level of training of young Ukrainian musicians and their easy entering into the European system of music education.

The scientific novelty. An initial analysis of the state of children's choral performance in Ukraine was carried out, regional specifics were determined, vectors of further research were outlined.

The practical significance. The results of the research can be used in the development of a plan to restore the activities of children's choral groups, as well as, in the future, in the process of teaching choral disciplines, such as "History of choral art", "Theory of choral performance", etc.

Conclusions. Children's choral performance during the war goes through very difficult challenges, but also receives certain additional opportunities due to the actualization of Ukrainian culture in the world context. A significant reduction in enrollments at specialized and regular music schools is partially compensated by the quality of the long-standing music applicants. Youth performances are suffering serious losses as a result of active migration to European countries. At the same time, there is an active development of the possession of remote work technologies, the mastery of virtual forms of choral performance, the activation of touring and concert activities compared to the times of quarantine.

Keywords: *musical art, choral performance, children's choir, Russian invasion, amateur group, state music lyceum, virtual choir, concert activity.*

Постановка проблеми. Бойові дії, що розгорнулися на території України внаслідок російської військової агресії, не могли не вплинути на хорове виконавство, зокрема дитяче. Уже й без того підірваний карантинном творчий процес у деяких областях взагалі припинився, а деінде зазнав певних змін. Проте обсяг і характер цих змін досі є недослідженим. Наукова оцінка процесів, що відбуваються нині в українському дитячому хоровому виконавстві, має базуватися на низці теоретичних, практичних та, навіть, суто статистичних досліджень, розгорнути які

можливо лише за доволі великий період. Але поставити завдання та об'єднати фахівців навколо цієї теми сьогодні — одне з важливих стратегічних завдань.

Актуальність теми. Дитяче хорове виконавство — одна з болючих тем останніх чотирьох років життя українського суспільства. Спочатку карантин, а потім бойові дії завдали непоправної шкоди творчому процесу в дитячих колективах, а в південних та східних регіонах фактично зруйнували цю мистецьку сферу. Багато дітей було вивезено в інші області, дуже багато — узагалі залишили країну. Проте ставити хрест на дитячому хоровому мистецтві в Україні точно не слід, адже протягом цього часу деякі колективи мужньо продовжували своє творче життя, а цікавість європейської спільноти до молодіжної та дитячої художньої творчості українців лише зростає, що сприяло гастрольній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наймасштабнішою працею останніх років є дисертація Л. Долинської «Дитячий хор як виконавський феномен в жанровій системі музичного мистецтва» (Долинська, 2017). Розвідка охоплює багато цікавих ракурсів розгляду дитячого хорового мистецтва, автор, зокрема, виокремлює філософські та психологічні аспекти цього явища, визначає його місце у фольклорі, церковно-співочому виконавстві, оперно-театральній сфері.

У вітчизняній науці розглядалися різні складові хорової роботи з дітьми. Наприклад, Ю. Івановою в останні роки досліджувалася синергія інтонування та емоцій у дитячому хоровому виконавстві (Іванова, 2022) — питання, до якого на такому рівні не зверталися попередні дослідники. Також нею вивчається внесок харківських композиторів у дитячий хоровий репертуар (Іванова, 2020), що є важливим для осягнення реальної ситуації в системі дитячої музичної культури. Проблема дитячого репертуару присвячена і стаття І. Шматок (Шматок, 2015). Декілька наукових розвідок торкаються методичних питань роботи з дитячим хором (Григор'єва, 2011; Толмачов, 2017), проблем соціокультурного осмислення дитячого хорового виконавства

(Немерко, 2019), відродження його традицій (Сбітнева, 2022).

Проте у цих дослідженнях, у зв'язку із часом їх написання, звісно, не могли бути враховані зміни, які відбулися під час таких безпрецедентних подій, як пандемія Covid-19 та війна.

Мета статті — дослідити процеси, що відбуваються в умовах російського вторгнення в дитячому хоровому мистецтві України.

Завдання дослідження:

- визначити загальні тенденції буття дитячого хорового виконавства на підконтрольних Україні територіях в умовах війни на прикладах окремих колективів;
- означити наукові проблеми, що постають у нових умовах;
- актуалізувати загальну проблематику досліджень дитячого хорового виконавства, яка не розроблена до цього часу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На початку існування Незалежної України, окрім профільних музичних шкіл, основним місцем базування дитячих колективів стали «рудиментарні» заклади позашкільної освіти — палаци піонерів, які в пострадянські часи було переформатовано в палаци дитячої та юнацької творчості.

Пізніше почали з'являтися різні приватні ініціативи, проте їм складно було конкурувати з вищезазначеним спадком держави-попередниці, як у суто побутових умовах (наявності приміщень, освітлення, тепла), так і в забезпеченні фахівцями, котрі з першого дня мали організувати роботу колективів. Саме тому хори подібних закладів разом з колективами спеціалізованих музичних ліцеїв та окремих розвинутих у хоровому плані музичних шкіл становлять рушійне ядро дитячого хорового виконавства.

Під час війни набори до спеціалізованих музичних ліцеїв (а їх у країні чотири — Київський, Львівський, Одеський та Харківський) суттєво скоротилися, в Києві і Харкові — майже вдвічі. При цьому керівники багатьох колективів відзначають вищий середній рівень обдарованості набраних дітей, ніж раніше.

Катастрофічною є ситуація в старших класах, адже більшість талановитих дітей було евакуйовано (особливо в Харківській області, як з причин

загрози життю, так і в пошуках офлайн-навчання, оскільки навчальні заклади було повністю переведено в онлайн). Наприклад, Хор хлопчиків та юнаків Київського державного музичного ліцею ім. М. Лисенка (керівник — Марія Коваль) внаслідок виїзду старших співаків за кордон зменшився майже вдвічі, Хор хлопчиків та юнаків Харківського державного музичного ліцею (керівники — Олексій Кошман, Максим і Руслана Сидорови) — майже вчетверо. Також хори суттєво помолодшали. У деяких випадках на допомогу прийшли випускники-ілюстратори невиїзного віку.

Менше постраждав контингент Львівського державного музичного ліцею імені Соломії Крушельницької, оскільки саме сюди переміщувалися діти-музиканти з Харківського та Одеського ліцеїв, проте міграційний процес і тут був досить активним: у 2022 р. до Львова активно приїжджали діти зі сходу країни, львів'яни частково виїжджали до європейських країн, у 2023 р. частина тих, хто виїхав до Європи, повернулися до міста Лева.

Унаслідок ракетних атак та неготовності деяких закладів забезпечити всіх учасників навчально-творчого процесу укриттями, на початку війни хормейстери активно просували роботу з віртуальними проектами, які мали на меті підтримати дух співаків та утримати комунікацію. Наприклад, Хор хлопчиків та юнаків КДМЛ підготував віртуальний гімн України в акапельній версії та версії з оркестром, а також молитву за Україну «Боже Великий, Єдиний». Харківський хор «Весняні голоси» (керівник — Олексій Фартушка) теж зробив немало віртуальних проектів, а також відеозапис «Колискової» Д. Малого.

Концертна діяльність дитячих хорів також не припинялася, хоча вона і є дещо паралізованою в Харкові та інших прифронтових регіонах.

Хор Харківського державного музичного ліцею брав участь у ювілейних заходах з нагоди 80-річчя закладу і показав, на диво, гарний рівень виконання, зважаючи на надскладні умови підготовки колективу та повсякденного життя хористів.

Хори Київського державного музичного ліцею виступали в межах диригентсько-хорового відділу (75 років), проводили благодійні концерти

на підтримку ЗСУ. За цей період хором хлопчиків та юнаків поставлено опери «Коза-Дерева» М. Лисенка та «Брундібар» Г. Красса, діти беруть участь у постановці мюзиклів у національній опереті.

За два роки війни в межах Благодійного мистецького туру «Ми разом» хорові колективи Київського палацу дитячої та юнацької творчості «Дзвіночок» (керівник — Рубен Толмачов) та «Вогник» (керівник — Олена Соловей) дали 115 концертів у 8 країнах Європи та Південній Кореї. Назагал офлайн-аудиторія становила приблизно 120 000 глядачів (враховуючи численні концерти на центральних площах європейських міст та виступ з всесвітньовідомим гуртом “Rolling Stones” на 60 000 стадіоні Відня). Метою туру стали промоція української культури та збір коштів на гуманітарні потреби ЗСУ. За цей час колективами були також створені телевізійні проекти «Просто світи» та «Мое дитинство вбито на війні», відбулось кілька прем'єр («Псалми Давидові» Рубена Толмачова на переспіви Тараса Шевченка, «Татусева книга» Євгена Оркіна на вірші Володимира Вакуленка). За військовий час вийшла нова (восьма) платівка хору з актуальним репертуаром українських та європейських композиторів. Крім того, тричі проводився фестиваль «Музичні зустрічі», відбувались Різдвяні концерти.

В Одесі, яку також доволі часто атакує ворог, восени 2023 р. відбувся V Всеукраїнський фестиваль-конкурс хорових колективів пам'яті К. К. Пігрова. У концертах, з-поміж інших, взяли участь міські дитячі та юнацькі хори, серед яких — Зразковий дитячий хор «Забава» КЗПСО Мистецька школа №3 м. Одеси (керівник — Світлана Смірнова), «Перлини Одеси» (керівник — Лариса Гарбуз), Зведений хор учнів середніх та старших класів Одеського державного музичного ліцею ім. проф. П. С. Столярського (керівник — Назар Найданов), дитячий хор «Сонечко» КЗПСО Мистецька школа №2 імені О. К. Глазунова (керівник — Олена Савчук), дитячий хор «Кантиленчики» КЗПСО Мистецька хорова школа імені С. К. Крижановського (керівник — Світлана Рядченко), Хор старших класів “Adiamus” КЗПСО Мистецька школа №11 (керівник — Микола Охримчук) та ін. Таким чином, видно, що повністю зламати дитяче хорове

виконавство в Україні навіть під час війни виявилось неможливим.

Як було зазначено вище, навіть у профільних ліцеях скоротився набір співаків. Відповідно, у самодіяльних колективах ситуація виявилася ще складнішою. Наприклад, Київська хорова капела хлопчиків «Дзвіночок» постійно шукає новий інструментарій для пошуку співаків. Якщо раніше кожного вересня і кожного лютого педагоги капели йшли до київських шкіл з метою прослухати та виявити талановитих дітей, то нині, у нових умовах, треба постійно шукати нові шляхи. Участь у самодіяльності стала менш «модною», школи неохоче пускають до себе представників колективів, крім того, відвідування палаців дитячої творчості потребує великої відповідальності від їхнього керівництва щодо безпеки дітей і великого ентузіазму й сміливості від співаків та їхніх батьків.

Аналіз результатів довоєнної «рекрутингової» роботи хорових колективів «Вогник» та «Дзвіночок» за останні декілька років дозволив визначити, що в їхньому випадку статистика набору суб'єктивно становила приблизно 30 дітей, реально залучених до повторного прослуховування вже в хорах, з 900–1000, прослуханих у школах. З них приблизно 20 підтверджували свою обдарованість при більш глибокій діагностиці, проте за перший місяць репетицій відсіювалася приблизно половина (комусь не підходив репетиційний графік, комусь взагалі виявлявся нецікавим цей вид діяльності; іноді були неадекватно оцінені можливості дитини викладачами тощо). Але ті 8–9, які залишалися в колективі, вже не залишали його дуже довго.

Провідними факторами активізації набору в хор нині є використання інтернет-технологій, а також соціальних мереж та відеохостингів. Віртуальна «присутність» хорового колективу в мережі є надзвичайно важливою. Керівники колективів відзначають, що значна кількість батьків потенційних співаків дізнаються про хор із соцмережі “Facebook”, а також популяризації колективів сприяє розміщення відеовиступів на YouTube та в Instagram. Ці очевидні тенденції, тим не менше, не дуже підтримані керівниками колективів, адже багато з них не представлені в означених ресурсах.

Сам процес прослуховування також є важливим. Ще у 2006 р. (Dougherty & Hedden, 2006) проведено дослідження, метою якого було оцінити значення та особливості процедур прослуховування до дитячих хорів. Науковцями встановлено ефективність індивідуального прослуховування замість прослуховування в групах, статистично зафіксовано, що основним критерієм оцінки слухової обдарованості є розпізнавання звуковисотності, у той час як важливим є оцінювання інших навичок: розмовного голосу, комунікабельності, спроможності до роботи в команді тощо. Цікаво, що результати прослуховування не виявили помітної кореляції зі статтю та освітою диригента, розміром хору або платою за навчання, якщо вона стягується в хорі (Dougherty & Hedden, 2006).

Нагальним питанням існування дитячого хору є мотивація співаків. Керівники зазначають, що варто відрізнити стартову мотивацію, яка спонукає дитину доєднатися до колективу, і подальшу робочу мотивацію, що сприяє продовженню перебування в хорі. Доволі часто дитина приходить до хорового колективу, наприклад, зацікавлюючись перспективою закордонних гастролей, а продовжує працювати в хорі заради збереження цінного для неї кола спілкування або з любові до музичного репертуару.

Мотивація хористів (щоправда, у церковно-хорових колективах) була вже досліджена раніше (Воскобойнікова, 2018, с. 130–132). Класифікаційний принцип, за яким систематизовано внутрішні інтенції перебування в колективі, можна використати і стосовно дитячих хорів, що дозволяє виокремити гносеологічні, естетичні, соціальні та матеріальні мотиви.

Гносеологічна мотивація пов'язана, передусім, з пізнанням нового, з набуттям незнайомого досвіду, а також отриманням знань. Підтримка естетичної мотивації забезпечується репертуаром та рівнем зацікавленості дітей програмою, що виконується. Цікаво, що при величезній різноманітності репертуару в дитячих хорах, надзвичайно багато дітей цікавляться не просто класичними, а віртуозними класичними творами, і саме від них отримують максимальне задоволення. Досить дієвою є і соціальна мотивація, адже в хорі доступна можливість формування

кола спілкування з однодумцями, яке в процесі роботи та сумісних гастролей може еволюювати швидше, ніж у загальноосвітніх закладах. Крім того, до соціальної мотивації варто віднести також і бажання виділитися, розвинутися в соліста, бути на сцені, виділятися серед однолітків тощо. Матеріальні мотиви в дитячому колективі не є актуальними, але іноді можна констатувати їхню наявність (поїздки, подарунки, премії на конкурсах тощо).

Актуальними є й інші «довоєнні» питання, пов'язані з дитячим хоровим виконавством. Наприклад, питання музичного середовища, у якому зростають діти. В останні декілька десятиліть спостерігається зниження побутової співочої практики дітей, фактично констатовано смерть домашнього музикування. Менше уваги приділяється і хору як компоненту загальної освіти. Теоретично це мало спричинити зниження середньої слухової та голосової обдарованості дітей внаслідок відсутності практики. Проте фахівці не визначають значних змін, детермінованих цією причиною. А от фізіологія підлітків дещо змінилася. Якщо раніше мутаційні зміни голосу відбувалися в хлопців в 13–14 років, то зараз цей процес стартує у 12–13 років.

Саме ставлення до мутації в дитячих колективах також змінилося відповідно до європейського підходу, згідно з яким спів обмежується лише в найгострішій мутаційній фазі, оскільки протягом майже всього часу мутаційного періоду хлопець може співати своїм «дитячим» голосом, паралельно розвиваючи навички володіння «дорослою» теситурою. Вокальна робота з дитячим колективом базується на певному розумінні диференціації можливостей дівчачих та хлопчачих голосів. Останні природніше опановують дрібну вокальну техніку, проте мають менший динамічний діапазон.

Значним фактором успішності дитячого хорового колективу є психологічний стан співаків. Тут йдеться не стільки про атмосферу в колективі (хоча це теж важливо), скільки про наявність чи відсутність теситурного страху або боязні технічних складнощів. Цікаво, що надлишок освіти, як правило, заважає дітям вільно використовувати можливості власного голосу.

На прикладі Хорової капели хлопчиків та юнаків «Дзвіночок» Київського палацу дітей та юнацтва можна зазначити, що майже 70% хорового складу не володіє нотною грамотою, використовує нотний текст виключно як графічну підтримку пам'яті, відповідно, не може адекватно оцінювати складність матеріалу і не відчуває страху перед складними пасажами або високою теситурою. Дещо парадоксально, але це сприяє психологічній розкутості і більшій успішності виконання.

Ще один цікавий факт полягає в спроможності певної кількості дітей без музичної освіти легко «добудовувати» поліфонічні імітації, проведення тем і т. п., на відміну як від своїх більш освічених колег, так і дорослих артистів. Крім того, у них залишається достатньо вільної уваги для того, щоб помічати оркестрові дублювання хорових партій і впевненіше себе почувати без орієнтації на нотний текст.

Темброві розбіжності у звучанні хорів хлопців та дівчат є загальновідомими: дівчата мають більш щільний тембр у високій теситурі (і, як було зазначено вище, більший динамічний діапазон), але, разом з тим, і вищу втомлюваність. Хлопці, особливо при роботі у високому регістрі з використанням виключно головних резонаторів, мають сріблясте забарвлення голосів, більші легкість та витримку.

Обертонова специфіка хору хлопчиків є досить особливою, що, порівняно з дівочими хорами, суттєво ускладнює роботу такого колективу із сучасною музикою кластерного типу. Фізичне пояснення цього явища потребує окремої наукової розвідки на основі акустичних вимірів, проте досвід багатьох хорових колективів свідчить про таку особливість.

Умови військового стану в Україні, які більшістю хорових діячів правомірно оцінюються як вкрай негативні, мають і певні позитивні наукові результати. Наприклад, міграція населення надала можливість фахівцям центрально-західних регіонів країни набути досвіду роботи з дітьми східного та південного регіонів і переконатися в наявності вираженої регіональної специфіки співу. Практичні спостереження вказують на детермінованість цих особливостей специфікою мовлення (середнім розмовним положенням гортані, специфікою формування голосних, вимови приголосних), що впливає на характер резонування, темброве забарвлення, специфіку

атаки звука (приміром, більш м'яку в західних регіонах, що зумовлено глибшим формуванням багатьох приголосних), але ці питання потребують окремого докладного розгляду.

Ще одне цікаве для перспективних досліджень питання — це психокорекційний ефект хорового співу для дітей у депресивних станах, а також дітей з особливостями психосоціальної поведінки. Проте до такого дослідження потрібна колаборація хормейстерів з психологами та музичними терапевтами. Нині лише можливо відзначити антидепресивний ефект хорового співу, який відмічають, передусім, батьки хористів-переселенців.

Висновки. Дитяче хорове виконавство під час війни переживає надзвичайно складні виклики, проте й отримує певні додаткові можливості, зумовлені актуалізацією української культури у світовому контексті. Суттєве скорочення наборів до спеціалізованих та звичайних музичних шкіл частково компенсується якістю музичних здібностей претендентів. Серйозні втрати несе юнацьке виконавство внаслідок активної міграції в європейські країни. Водночас спостерігається активний розвиток володіння дистанційними технологіями роботи, опанування віртуальними формами хорового виконавства, активізація гастрольної та концертної діяльності порівняно з періодом карантину.

У зв'язку з міграційними процесами виконавців постають проблеми, які раніше не були наочними, наприклад вплив регіональної специфіки мовлення на вокальне звукоутворення.

Актуальними є питання вивчення гендерної фізіології дитячого голосу, специфіки слухової обдарованості поза цілеспрямованою музичною освітою, психотерапевтичний вплив хорового співу на дітей.

Перспективи подальшого дослідження. Висвітлені в статті тенденції потребують статистичного аналізу, для чого пропонується провести докладне опитування керівників дитячих хорів різних типів — самодіяльних, професійних, шкільних. Важливим уявляється питання психології дитячого хорового співу, зокрема в терапевтичному ракурсі. Задля цього пропонується виконати обстеження, передусім дітей, котрі співають у хорах у прифронтових регіонах, а також дітей-переселенців, які беруть участь у роботі хорових колективів.

Список посилань

- Воскобойнікова, Ю. (2018). *Регентська діяльність як системне явище сучасної православної культури* [Дисертація доктора, ХДАК]. https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/old_2018/Voskoboynikova/dis-Voskoboynikova.pdf
- Григор'єва, В. (2011). Вокальні засади дитячого хорового виконавства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (13), 316–322. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4883/1/Grigoryeva.pdf>
- Долинська, Л. (2017). *Дитячий хор як виконавський феномен в жанровій системі музичного мистецтва* [Автореферат дисертації кандидата, Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової]. <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2463>
- Іванова, Ю. (2020). Дитячий хор у творчості М. Кармінського. В Л. В. Русакова (Ред.-упоряд.), Ю. П. Величко (Ред.), *Аспекти історичного музикознавства*. (Вип. XIX–XX, сс. 29–43) https://aspekty.kh.ua/vypusk19/asp_19_20_2_ivanova.pdf DOI: 10.34064/khnum2-1902
- Іванова, Ю. (2022). Синергія інтонування та емоцій у дитячому хоровому виконавстві. *Культура України*, (75), 115–119. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.15>
- Немерко, А. (2019). Дитяче хорове мистецтво як соціокультурне явище. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство*, (20). <http://dx.doi.org/10.30970/vas.20.2019.10642>
- Сбітнєва, О. (2022). Відродження традицій дитячого хорового виконавства в Україні у XXI столітті. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*, 1 (103), 223–232. <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-223-232>
- Толмачов, Р. (2017). Особливості теорії та методології роботи з дитячим хором. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 1(4), 216–222. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2017.138838>
- Шматок, І. (2015). Жанрова різноманітність духовної музики в репертуарі дитячого хору. *Проблеми мистецької освіти*, (10), 97–103. http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/180/1/mystez_jsvita_10.pdf
- Dougherty, J. F., & Hedden, D. G. (2006). Audition Procedures for Community-Based Children's Choirs. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 167, 33–45. <http://www.jstor.org/stable/40319288>

References

- Voskoboinikova, Yu. (2018). *Regency activity as a systemic phenomenon of modern Orthodox culture* [Doctoral thesis, KSAC]. https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/old_2018/Voskoboynikova/disVoskoboynikova.pdf. [In Ukrainian].
- Hryhorieva, V. (2011). Vocal principles of children's choral performance. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3 (13), 316–322. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4883/1/Grigoryeva.pdf>. [In Ukrainian].
- Dolynska, L. (2017). *Children's Choir as a Performing Phenomenon in the Genre System of Musical Art* [Candidate's thesis, A. V. Nezhdanova Odesa National Music Academy]. <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2463>. [In Ukrainian].
- Ivanova, Yu. (2020). Children's choir in the works of M. Karminsky. In L. V. Rusakova (Ed.-comp.), Yu. P. Velychko (Ed.), *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*. (Issues XIX–XX, pp. 29–43) https://aspekty.kh.ua/vypusk19/asp_19_20_2_ivanova.pdf DOI: 10.34064/khnum2-1902. [In Ukrainian].
- Ivanova, Y. (2022). Synergy of intonation and emotions in children's choral performance. *Culture of Ukraine*, (75), 115–119. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.15>. [In Ukrainian].
- Nemerko, A. (2019). Children's choral art as a socio-cultural phenomenon. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia mystetstvoznavstvo*, (20). <http://dx.doi.org/10.30970/vas.20.2019.10642>. [In Ukrainian].
- Sbitnieva, O. (2022). Revival of the traditions of children's choral performance in Ukraine in the XXI century. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: a collection of scientific papers*, 1 (103), 223–232. <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-223-232>. [In Ukrainian].

- Tolmachov, R. (2017). Features of the theory and methodology of work with a children's choir. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 1 (4), 216–222. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2017.138838>. [In Ukrainian].
- Shmatok, I. (2015). Genre diversity of spiritual music in the repertoire of a children's choir. *Problemy mystetskoï osvity*, (10), 97–103. http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/180/1/mystez_jsvita_10.pdf. [In Ukrainian].
- Dougherty, J. F., & Hedden, D. G. (2006). Audition Procedures for Community-Based Children's Choirs. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 167, 33–45. <http://www.jstor.org/stable/40319288>. [In English].

Надійшла до редколегії 03.03.2024

Ю. Воскобойнікова

доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри хорового диригування та академічного співу, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

Р. В. Толмачов

доцент кафедри хорового диригування, Національна музична академія України, м. Київ, Україна

Y. Voskoboinikova

Doctor of Art Criticism, Assistant Professor, Professor of the Department of Choral Conducting and Academic Singing, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

R. Tolmachov

Assistant Professor of the Department of Choral Conducting, National Music Academy of Ukraine, Kyiv, Ukraine